

Narciso Binayán Carmona, Entre el pasado y el futuro: los armenios en la Argentina, Buenos Aires, 1996, 374 pp.

1920ական թուականներուն, հայոց պատկերացումով Հա-
րաւային Ամերիկան չնաշխարհիկ հող մըն էր, որուն բաղկա-
ցուցիչ երկիրները «ձուլարան» բառով կը բնորոշուէին, ինչպէս
կը վկայէ շրջանի մամուլը: Յատկապէս տպաւորիչ է, իր պեր-
ճախօս անգորութեամբ, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոս Սա-
հակ Բ. Ոսպայեանի պատգամը, ուղղուած՝ 1929ին Միջին Արե-
ւելքէն մեկնող գաղթի ալիքին առիթով:

«(...) ՅՈ՞՞՞ ԵՐԹԱՅՔ:

Ուխտաւորներու կարաւաններ էք, որ կ'երթան իրենց սի-
րելիներու շիրիմները պսակազարդելու եւ կարօտալի արտաս-
ուաց շիթերով եւ ցօղերով ոռոգելու: Օտարութեան մէջ ուխ-
տավայր չունիք. օտարութեան մէջ հանգչող սիրելիներ չունիք:
Անոնք՝ շատ մօտ են եւ դրկից: Ինչո՞ւ արհամարհանքով կը թող-
լքէք՝ ինչո՞ւ հեռաւորութեան փականքով ականջնիդ կը խցէք՝
չլսելու համար Միջագետաց եւ այլ անապատներու խորերէն
միլիոնաւոր նահատակներու աղիողորմ աւաղը, չլսելու համար
ընտանի դամբաններէ աղապատանքի հառաչը.՝ Մի՛ երթաք, մի՛
հեռանաք. օտարին եւ թշնամիին կրունկը շատ կոխոտեց եւ
փշրեց զմեզ. փոշիացած մեր վիճակին մէջ միակ մխիթարու-
թիւննիս էր մերձաւոր-հեռուէն լսել ձեր ոտնաձայնը, հոտոտել
ձեր կրունկները. այսքա՞նն ալ շատ համարեցիք:

Ուրուկուայի, Բարակուայի, Պրագիլի եւ Արժանթինի ան-
ծայրածիր եւ զազանաբնակ անապատները ի՞նչ կախարդանքով
հմայեցին զձեզ որ ճակտի վաստակնիդ անխիղճ բախտախնդիր-
ներու ձեռքն ու զրպանները կը լեցնէք եւ զձեզ ծովերու եւ
ովկէաններու մահաշուռնչ կոհակներուն կը յանձնէք:

(..)

Գոնէ, մեր քարուքանդ վանքերուն, հոյակապ եկեղեցիներ-
ուն եւ շքեղ տաճարներուն հպանցիկ բողոքի ահեղագոյ հող-
մերը եւ մեկանոյշ զեփիւռները կը բերեն խնկաւէտ բոյրը ինկած
քարերուն եւ մեր հայրերու աղօթքի մրմունջները խոնարհած

կամարներէն: Այլ չեմ ըսեր հայրենի լեռներուն եւ Դրախտի գետերուն սրտամորմոք ողջոյնները աւելի շուտ կը լսենք ի Սուրբա եւ ի Մեծն Լիբանան:

Այս ամէնուն երթեացած սրտով ու խղճով "մնաք բարի" ըսելով կը հոսիք գետի պէս համայնակուլ ծովին ծոցը. հոն ո՛չ եւս են ծաղկածին Եփրատ, Տիգրիս, Արաքս եւ հայրենի ուրիշ գետակներ. ոչ եւս են անոյշ եւ կաթնահամ լուսաղբիւրներ. անոնք ամէնը կլլուած, կորսուած են աղի ջրերու զանգուածին մէջ:

Մի՛ երթաք ի կորուստ, Զաւակներս. ԽԱԶՆ ալ մօտ է ՀԱՅՆ ալ: Քրիստոնէական կեանքով, զգաստ, պարկեշտ եւ եղբայրասէր կենցաղով, աշխատասէր եւ աննկուն ոգւով՝ ԽԱԶԸ հաց, փառք եւ կեանք կ'ըլլայ: Խենէշ, շուայտ, պղերգ եւ այլամերժ հոգւով ՀԱՅԸ կ'ըլլայ խաչ, փուշ ու տատասկ, անէծք եւ մահ՝¹:

Վկայակոչելով այս գրութիւնը, Օգոստոս 1996ին Արժանթինահայոց տուած իր այցելութեան ժամանակ, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Գարեգին Ա. զայն հակադրած է իր լսած, գծած ու տեսած պատկերին, որ «կորստեան երկիր»ի գաղափարէն տարբեր է:

Ծիշտ չէ նաեւ Արժանթինը, Ուրուկուայը եւ Պրագիլը -- յիշելու համար գլխաւոր գաղթավայրերը -- միեւնոյն արժեքափերով գնահատելը: Ամէն մէկը իր յատուկ դիմագիծը ունի. նոյն գետի հակադիր ափերուն վրայ գտնուող Պուէնոս Այրէսի ու Մոնթէվիտէոյի գաղութները խորապէս կը զանազանուին իրարմէ:

Արեւմտեան Սփիւռքի մէջ, հետեւաբար, Արժանթինը իւրօրինակ տեղ մը կը գրաւէ, Ֆրանսայի կամ ԱՄՆներու հայկական հաւաքականութիւններէն տարբեր: Անոր փորձառութիւնը զայն մօտեցուցած է, որոշ տեսանկիւնէ եւ յարակարծօրէն, Միջին Արեւելքին: Ահա թէ ինչո՞ւ կարեւոր է զայն աւելի մօտէն ճանչնալը եւ ուսումնասիրելը:

Բացառելով Աշոտ Արծրունիի խմբագրած «Հարաւային Ամերիկահայոց Տարեցոյց»ի միակ հատորի (1943) գնահատելի նախանիւթը, գաղութը ուսումնասիրուած է հիմնականին սպաներէն լեզուով: Նարսիսո Պինայեան-Գարմոնայի «Հայ գաղութը Արժանթինի մէջ» (1974) հատորը անոր նուիրուած սպաներէն առաջին գիրքն է: Անոր յաջորդած են Եւա Թապագեանի «Հայերը Արժանթինի մէջ» գիրքը (1988), եւ «Հայերը Հարաւային Ամե-

1. Տե՛ս ԲԱՐԳԷՆ Ա. ԱԹՈՌԱԿԻՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ, Պատմութիւն Կաթողիկոսաց Կիրիկիոյ, Անթիլիաս, 1990, 991-994:

րիկայի մէջ» (1992)՝ Հայագիտական ուսմանց Հիմնարկի կողմէ 1989ին կազմակերպած Հարաւային Ամերիկայի գաղութներու ուսումնասիրութեան Ա. գիտաժողովի զեկուցումներու հաւաքածոն²: 1996ին, Պինայեան հրատարակած է իր երկրորդ հատորը՝ «Անցեալին ու ապագային միջեւ. հայերը Արժանթինի մէջ», որ այս գրախօսականի քննութեան առարկան է:

Քանի մը խօսք հեղինակին մասին: Ան թոռն է արժանթինահայ գաղութի հնագոյն անդամներէն՝ վանեցի Յովհաննէս Պինայեանի (Պէնէէան, շ. 1858–1937), որ 1889ին ժամանած է Ջիլէ, իսկ 1902ին հաստատուած է Պուէնոս Այրէս: Հայրը՝ Նարսիսո Պինայեան (1896–1970), պատմաբան ու մատենագէտ, արժանթինահայ առաջին համալսարանաւարտը, ծանօթ դէմք մը եղած է արժանթինեան մտաւորական աշխարհի մէջ: Իր կարգին, Նարսիսո Պինայեան–Գարմոնա —մօրենական մականունը կցած է՝ Հօրմէն տարբերելու համար— ծնած է Պուէնոս Այրէս, 1928ին: Հետեւած է ազգային համալսարանի իրաւաբանութեան ճիւղին, զոր չէ ավարտած. աւելի քան 30 տարի «Լա Նասիոն» հեղինակաւոր օրաթերթի լրագրող ու խմբագիր եղած է: Հրատարակած է պատմագիտական եւ տոհմաբանական (genealogical) բազմաթիւ յօդուածներ արժանթինեան եւ միջազգային մամուլի մէջ:

1974ի հատորին մէջ, Պինայեան, բանաւոր աղբիւրներու, գրաւոր վաւերացումներու եւ տրամադրելի օժանդակ գրականութեան հիման վրայ, կառուցած էր համապարփակ ուսումնասիրութիւն մը, որ նաեւ աղբիւր էր հարաւամերիկեան միւս գաղութներուն մասին: Երկար ատենէ սպառած ըլլալով այս գործը, միաժամանակ նոր նիւթեր երեւան եկած էին, ինչ որ վերատեսութիւն մը կը պարտադրէր:

Ներկայ հատորը վերահրատարակութիւն մը չէ, այլ՝ հիմնովին նոր գործ մը, որ շահեկանօրէն կը տարբերի այս մարզի ընթացիկ աշխատութիւններէն: Պինայեանի ուշադրութեան առարկան չէ արժանթինահայ գաղութը ինքն իր մէջ. — «Հայկականի մասին հետաքրքրութիւնս անցեալին ու ապագային միայն կրնար ու կրնայ զարգանալ ներկային մէջ, այժմ եւ այստեղ, եւ ահա թէ ինչպէս այս գիրքին կը հասնինք» (էջ 23):

Այսպէս, փոխանակ քանի մը էջով համառօտելու հայոց պատմութիւնը, ապա անցնելու համար բուն հարցին, ինչ որ

2. Stéu BINAYAN NARCISO, «La colectividad armenia en la Argentina», Buenos Aires, 1974. TABAKIAN EVA, «Los armenios en la Argentina», Buenos Aires, 1988. «Los armenios en América del Sur. Primeras jornadas de estudio», Buenos Aires, 1992.

նման երկերու սովորական ձեւն է, Պինայեան միահիւսած է զայն գաղութի պատմութեան հետ, ջնջելով արժանթինահայ եւ հայոց պատմութեան սահմանազատումը: Արդիւնքը եղած է բովանդակալից շարադրանք մը, որ նիւթը կու տայ երեք գլուխով, Զրհեղեղէն մինչեւ Ապրիլ 1996 (էջ 25-172), ներառելով հիմնական տուեալներ Հարաւային Ամերիկայի միւս բոլոր գաղութներուն մասին:

Ընթերցողը ո'չ միայն արժանթինահայ գաղութի պատմական հոլովոյթին կը ծանօթանայ, այլեւ պիտի ըմբռնէ անոր ծնունդին ակունքները: Հոգեբանական գործօնները (թուրքը, հայապահպանումը...), ընկերային գործընթացները (գաղթ, սփռում, քարդ...) ժամանակագրական իրադարձութիւններուն ներհիւսուած են, եւ ընթերցողը մանրամասնօրէն կը հետեւի 1965ի պահանջատիրական պոռթկումին՝ Երեւանէն մինչեւ Սփիւռք, եւ անոր արձագանգներուն Արժանթինի մէջ:

Այս ճշտումը կարեւոր է, որովհետեւ սփիւռքագիտական օտարալեզու երկերը, հայերէ թէ օտարներէ գրուած, տուեալ գաղութը առանձնացնելու եւ հայոց պատմութեան համապատկերէն անջատելու հակում ունին: Մեթոտաբանական այս թերութիւնը կրկնակ վտանգով յղի է. ընթերցողը հեռանկարային տեսանկիւնը կը կորսնցնէ, ուստի՝ հատուածային բնութագրում մը կը հրամցուի իրեն, իսկ հայ ընթերցողը՝ ի մասնաւորի, տեղայնական իր հոգեվիճակին խորացումը կ'ապրի, առանց վերականգնելու տուեալ վայրին ու հայաշխարհին միջեւ կապը, մասնաւոր՝ իր սեփական պորտակապը:

Վերի մէջբերումէն կը հանենք երկրորդ կարեւոր ուղենիշ մը: Պինայեան ցոյց կու տայ հայկական եւ ոչ-հայկական հարցերու մասին հանրագիտարանային հմտութիւն մը, որ ինքզինք կ'արդարացնէ անհամար շեղումներու ճամբով, որոնք -- առերեւոյթ բարդումի մը ծածֆին տակ -- աւելի յստակ ըմբռնումի մը կ'օգնեն: Երբ, օրինակ, կը բանաձեւէ այն վարկածը, թէ Կիլիկիոյ հայկական բնակչութեան արմատներու հիմնական մասը՝ տոհմաբանական ճիւղաւորումներով, կը հասնի մինչեւ Գանձակ, նկատի ունի այն իրողութիւնը, որ արժանթինահայ գաղութի հիմնական մասը Կիլիկիայէն է, եւ հարցը կը դադրի զուտ իմացական հետաքրքրութիւն ըլլալէ:

Պարզաբանումը կարեւոր է, որովհետեւ գիրքին խոր ընթերցումով միայն կարելի է անդրադառնալ, որ բնաւ այն չէ՝ ինչ որ «Պատմութեան օգտագործումն ու շահագործումը» փորձագրութեան մէջ Ֆրիտրիխ Նիցչէ կոչած է պատմագրութեան «Հնավաճառական» եղանակը, ուր անցեալի հանդէպ յարգանքը

այն աստիճանին կը հասնի, որ «չատ բաներ բնաւ չեն նկատուիր, իսկ միւսները մեկուսացած կը տեսնուին, մանրադիտակի մը ընդմէջէն: Չափ չկայ. ամէն ինչի միեւնոյն կարեւորութիւնը կը տրուի, հետեւաբար՝ ո՛րեւէ բանի կարեւորութիւնը կը չափազանցուի»: Նախանիւթ հաւաքելը մէկ բան է, պատմական վերլուծում կատարելը՝ բոլորովին ուրիշ³:

Բ. գլուխին մէջ, Պինայեան ի մի բերած է զանազան աղբիւրներէ քաղած իր տեղեկութիւնները՝ Մեծ Նդեռնէն առաջ Լատին Ամերիկայի տարբեր վայրեր հաստատուած կամ երեւցած հայերու մասին: Առաջին փաստական հետքը, ցարդ, կը պատկանի Jácome մականունեալ ու Երեւան ծնած հայու մը, որ 1629ին ամուսնացած է Պոլիվիոյ այժմու մայրաքաղաք՝ Սուբրէի մէջ եւ Գատիգի (Սպանիա) հայկական փոքր գաղութին մաս կազմած է (էջ 55-57):

Հայերու պատահական ներկայութիւնը, որ ինչպէս հեղինակը կը խոստովանի, երբեմն բախտի բերումով նշմարուած է եւ հաւանական է նորանոր տուեալներով հարստացնել, կը սկսի մնայուն հանգամանք ստանալ 1909ին, Ատանայի ջարդերու ստեղծած տպաւորութեան եւ բրտութեան նոր ալիքի կանխազգացումին հետեւանքով, իսկ 1914ին արդէն հիմնուած են արժանթինահայ գաղութի գլխաւոր կազմակերպութիւններէն մէկ քանին: Մեծ Նդեռնի օրերը բնականաբար կը կասեցնեն գաղթի ալիքը, իսկ Ա. Աշխարհամարտի ընթացքին տնտեսական դժուարութիւնները երկրէն կը հեռացնեն գաղութին կէսը:

1922ին, Կիլիկիոյ պարպումէն եւ Իզմիրի ջարդէն ետք, կը սկսի գաղութը կազմաւորող գլխաւոր հոսքը եւ միաժամանակ՝ կազմակերպութեան հիմնական շրջանը: Այդ տարին կը հիմնուի

3. Այս տողերը գրուած էին արդէն, երբ մեր ձեռքը անցաւ Նելիտա Պուլգուր-ճեան-Թիւֆէնքճեանի «"Հայերը Պուեմոս Այրէսի մէջ"». ինֆնութեան վերակառուցումը (1900-1950)» (BOULGOURDJIAN-TOUFEKSIAN NELIDA, «Los armenios en Buenos Aires». La reconstrucción de la identidad [1900-1950], Buenos Aires, 1997) հատորը: Արխիւներու գտումէն կազմուած է փաստական պարկեշտ ատաղձ մը, որ պատմագիտական աշխատութեան հիմքը կրնայ ըլլալ, բայց արխիւ արտագրել ներելի չէ չփոթել պատմագրութեան հետ: Տեղ-տեղ, իր տուեալները Պինայեանի երկին տողատակի յաւելումներ կրնան համարուիլ: Սակայն, գաղթականներու թիւի, զբաղումի եւ առաջին տարիներու մասին տեղեկութիւններ, գաղութի կառոյցներու ծննդոցին թուարկումը, եկեղեցիի կամ դպրոցի շինութեան արձանագրութիւնը, վիճակագրական տախտակներու կազմութիւնը, փաստաթուղթերու պատճեններ եւ տասնեակ անտիպ լուսանկարներ չեն բաւեր վերլուծումի չզոյու-թիւնը ծածկելու եւ «ինքնութեան վերակառուցումը» ըստ ամենայնի չգիտակցուած ենթախորագիրը արդարացնելու համար: Մանաւանդ՝ պատմագիտական յաւակնութիւններ սնուցանելու:

Հայ Գաղութային Կեդրոնը, կոչուած՝ գաղութի մայր կազմակերպութիւնը դառնալու: Անիկա նախահայր կը սեպուի 1925ի ծնած Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ Հոգաբարձութեան, որ այդ պատճառով ծանօթ է «Հայ Կեդրոն» անունով:

Գ. եւ Դ. գլուխներուն մէջ, Պինայեան կը նկարագրէ եւ կը վերլուծէ 1915–1996 շրջանը. առ այդ, գաղութի տարեգրութիւնը կը սահմանէ Հ. Ա. Եկեղեցւոյ Հոգաբարձութեան ատենապետներու շրջաններով: Անոնց ընդմէջէն կը ներկայացնէ գաղութին կառուցումի հիմնական պահերը եւ մերօրեայ հայոց պատմութեան իրադարձութիւնները:

Ե. գլուխը կ'անդրադառնայ հայկական երեք յարանուանութիւններուն՝ հարաւամերիկահայ իրենց պատմութեան բոլոր մանրամասնութիւններով: Այդ ներկայացումը կ'ընդգրկէ նախ Հայ Առաքելական, Կաթողիկէ եւ Բողոքական Եկեղեցիներու ծննդոցին, վիճակին, դաւանական հարցերուն մանրամասն բացատրութիւնը, որմէ ետք միայն կ'անցնի Հարաւային Ամերիկային:

Զ. գլուխը՝ ամէնէն շահեկաններէն, կը քննարկէ կնճռոտ հարց մը, որուն լուծումին առաջին բանալիները կու տայ. Ժողովրդագրական խնդիրները: Ընթացիկ պատկերացումներ 80–100 հազարի շուրջ կը յայտարարեն արժանթինահայոց թիւը, տեղեկատու աղբիւրներու թէ մամուլի մէջ: Այս թիւերը ո՛չ մէկ ուսումնասիրութեան կամ մարդահամարի վրայ հիմնուած են, եւ առ այդ իսկ պատճառով չի՛նծու են:

1942–43ին կատարուած եւ լոյս ընծայուած է մարդահամարի մասնակի փորձ մը՝ անհատական նախաձեռնութեամբ. Պոլէնոս Այրէսի շրջակայքը: Այդ փորձին եւ անկէ մակաբերուած տուեալներով, արժանթինահայոց թիւը գնահատուած է 21000ի շուրջ: Որոշ տուեալներ քաղուած են 1936ի (Պոլէնոս Այրէս քաղաքի) եւ 1947ի (ամբողջ Արժանթինի) պաշտօնական մարդահամարներէն, որոնք սակայն յստակօրէն չեն զանազաներ հայերը, քանի որ Արժանթինի մէջ *jus soli*-ն կը կիրարկուի, ու ենթակային ազգութիւնը կը գնահատուի ըստ ծննդեան երկրի՝ «թուրք», «պարսիկ», «լիբանանցի», «ռուս», եւն.:

1946–60ին տեղի ունեցած է երկրորդ գաղթի ալիք մը Պալքաններէն, Սուրիայէն, Լիբանանէն, Ֆրանսայէն եւ Թուրքիայէն: Նորեկներու թիւը յստակ չէ (16000ի շուրջ): Բայց պէտք է նկատի ունենալ, որ 1936ի յիշեալ մարդահամարին համաձայն, ծնելիութեան տոկոսը 3 էր, իսկ վաթսուն տարի ետք, ըստ մօտաւոր գնահատումներու, 1.5 է: Ինչ որ կը նշանակէ, ըստ հեղինակին, որ 37000 գաղթած հայեր չէին կրնար 80000–100000

գաղութի մը ծնունդ տալ: Իր հաշուարկներով, այդ թիւը այսօր 40000ի շուրջ պէտք է գնահատել (էջ 213-216), ինչ որ մեր կարծիքով, կրնայ 50000ի բարձրանալ, բայց ո՛չ աւելի:

Պինայեան տուած է նաեւ հայերու տեղաբաշխումը Պուէնոս Այրէսի եւ Արժանթինի մէջ, թուական մօտաւոր բաժանումով ու նաեւ՝ ըստ Երկրի ծննդավայրի: Թէեւ ո՛չ միեւնոյն մանրամասնութեամբ, բնական է, գիրքը համապարփակ տեղեկութիւններ կու տայ Ուրուկուայի, Պրագիլի, Զիլէի, Վենեզուելայի գաղութներուն եւ լատինամերիկեան ա՛յլ երկիրներ հաստատուած հայերու թուաքանակի, տեղաբաշխումին եւ ծագումին վերաբերեալ:

Է. գլուխին մէջ ներկայացուած են արժանթինահայ տարբեր կազմակերպութիւնները՝ հանրային-կուսակցական, բարեսիրական, մշակութային, մարզական, դպրոցական, ինչպէս եւ հարաւամերիկեան մարզական կեանքին մէջ նշելի անուններ:

Ը. գլուխը կը բերէ Լատին Ամերիկայի հանրային-քաղաքական կեանքին մասնակցած հայերու անունները, ինչպէս եւ գաղութային կեանքէն թէ դուրս մշակութային կարեւորութիւն ներկայացնող 70 դէմքեր:

Թ. գլուխը կ'անդրադառնայ տնտեսական կեանքին: Տրուած են հայերու տնտեսական սկիզբները եւ ներկայ վիճակը: Այս երեք գլուխները համառօտ են, որովհետեւ հեղինակը չէ նպատակադրած միութենական-ներքին կեանքի պատմութիւն մը: Տնտեսական գլուխը բաւական պակասաւոր է, սակայն իր կարգին կ'ենթադրէ խոր աշխատանք մը, զոր դժուար է իրագործել՝ աղբիւրներու սակաւութեան եւ մանաւանդ դժուարամատչելիութեան բերումով:

Մամուլի բաժինը, որուն հիմնանիւթը հայթայթած է հարցին մասնագէտ Կարապետ Հասասեան, կ'ընդգրկէ արժանթինահայ մամուլի գրեթէ լիակատար ցանկագրումը (102 թերթեր), եւ Ուրուկուայի (24) ու Պրագիլի (23) մամուլի ժամանակաւոր ցանկ մը: Նշուած են նաեւ Վենեզուելա եւ Զիլէ հրատարակուող տեղեկատուներ: Այս տուեալները եզակի արժէք ունին, քանի որ հայ մամուլին համահաւաք ցուցակները անոնցմէ չատերը չունին: Յատուկ բաժնի մէջ յիշուած են ձայն-հեռատեսիլի կայաններ ու յայտագիրներ:

ԺԱ. գլուխը մեծարժէք ներդրում մըն է: Պինայեան կազմած է սպաններէն լեզուով հայկական մատենագիտութիւն մը, բաղկացած՝ գիրքերէ, գրքոյկներէ, մասնագիտական հանդէսներու մէջ լոյս տեսած յօդուածներէ եւ անտիպ կամ տպագրուող գիտաժողովներու զեկուցումներէ: Դուրս մնացած են ընթացիկ

մամուլի զնահատական նշումներ տարբեր միաւորներու մասին (ընդամէնը՝ 319 անուն):

ԺԲ. գլուխը («Մենդավայրեր, արմատներ,») գլխաւոր խընդիրներէն մէկը կը հետապնդէ՝ Երկրի հետ առընչութիւնը, որ մտասեւեռումի աստիճանի կիրարկուած սկզբունքն մըն է: Հեղինակը՝ քաջ գիտակից «Ո՞ւր տեղացի ես» հարցումի կարեւորութեան, զայն հետեւողականօրէն բանաձեւած է: Այսպէս է, որ գիրքին մէջ երեւցող ամէն անձ, ըստ կարելոյն, փակագիծի մէջ իր արմատը կը գտնէ:

Հարցը գուտ ակադեմական հետաքրքրութիւնը կը գլխի՛նցնի. Պինայեան կը շեշտէ անոր կարեւորութիւնը՝ անցեալի ու աւանդութեան հետ կապերու ամրութիւնը պահելու տեսանկիւնէն: Ան կը գծէ պատմական օրրանէն ցրուումի հոլովոյթը: ԺԱ. դարէն, եւ ապա՝ գաղութի բոլոր «փոքր հայրենիք»ներուն ծննդոցն ու պատմականը, յանգելով աշխատանքային վարկածի մը. հայկական վաղ գաղթավայրերը (Կիլիկիա, Կապադովկիա, Կեդրոնական Եւրոպա) իրենց միասնութիւնը պահած են տոհմական հազարամեայ կապերու հիման վրայ: Իսկ Արեւմտեան Անատոլիոյ մէջ, ուր տոհմապետ կամ իշխան չէ եղած, այս համախմբումը իրականացած է սովորութեան ոյժով:

ԺԳ. գլուխը մականուններու «եան» վերջաւորութեան ծագումին, կիրառումին եւ մականուններու դասակարգումին մասին է: Նաեւ շօշափուած է հայերէն անուններու լատինական տառադարձութեան (ու սպաներէնի հնչումին) յարմարցնելու դժուարութիւնը: Զէ չըջանցուած մականուններու տառադարձութեան մէջ գոյութիւն ունեցող վիճալարոյց կէտ մը: Արդարեւ, սպաներէնը ունի շեշտադրութեան նշան մը, որ ըստ հնչիւնաբանական օրէնքներու կը գրուի կամ ոչ: Մեզ հետաքրքրող պարագային, օրէնքը կը սահմանէ, որ "n" գիրով աւարտող վերջնաշեշտ բոլոր բառերու շեշտը գրուի. օրինակ, pasión (ֆր. passion, «կիրք»): Հայերէնը ըլլալով վերջնաշեշտ, մականուններու շեշտը պէտք է գրուի (Saroyán). այս է հեղինակին որդեգրած ու կիրարկած տեսակէտը: Սակայն, երկրորդ հոսանք մը կը պնդէ, որ օտար անունները պէտք է գրուին բնիկ լեզուին պէս, հետեւաբար՝ Saroyan (բայց հայերէնը գրաւոր շեշտ չունի): Իսկ երրորդ տեսակէտի մը համաձայն (մեր կարծիքով՝ երկբայելի) հայերէն մականունները վերջնաշեշտ չեն, ուրեմն պէտք է գրուի Saroyan:

ԺԴ. գլուխը («Հաշուեկշիռ. Ժառանգութիւնը») գաղութի ինքնութեան բնորոշումի փորձ մըն է: Հեղինակը՝ տեսական գրականութեան, սեփական գիտողութիւններու եւ գաղութի

տարբեր սերունդներու ներկայացուցիչներու տրուած հարցումներու ընդմէջէն՝ կատարած է ընկերաբանական հետաքրքրական վերլուծում մը, ուր վեր հանած է հայու նկարագրի գիծերը, Սփիւռքի մէջ «հայապահպանում»ի եւ «հայակերտում»ի հակասական կեցուածքները եւ բազմաթիւ հարցեր, որոնք նոյնիսկ այս նիւթերուն մէջ թրծուած ընթերցողին համար նորութիւններ կը պարունակեն:

Պիւնայեան միջնորդուած կերպով օգտուած է հայերէն աղբիւրներէ (մանաւանդ՝ մամուլի), շնորհիւ թարգմանիչներու եւ պրպտողներու օժանդակութեան: Անոր կցած է օտարալեզու մատենագիտութեան տպաւորիչ պաշար մը: Ասիկա կարելի ըրած է, որ հայերէն աղբիւրներու սահմանափակ օգտագործումը զգալի չլլայ: Միաժամանակ, արգելք չէ եղած, որ ան թափանցէ իր ուսումնասիրութեան առարկային առանց լեզուի իմացութեան եւ, իր իսկ բնորոշումով, գաղութի նկատմամբ «լուսանցային» դիրքի վրայ գտնուելով: «Թափանցում» բառը կը գործածենք ո՛չ միայն գիտական, այլ՝ զգացողութեան առումով:

Հայկալիան բարդ իրավիճակը գնահատելու եւ խորապէս մտածուած բնորոշումներ տալու համար, ան գիրքերէն դուրս եկած է եւ պատասխան փնտռած՝ ամէնէն անսպասելի տեղերը, առանց վարանելու անձնական չեշտ կիրարկելէ, զոր պէտք չէ չփոթել ենթակայականութեան հետ: 1974ին օգտագործուած անձնական յուշերու եւ բանաւոր դրուագներու հէնքը անհամեմատ ծաւալած ու ամրացած է, գրողական արարքի ինքնատիպ ոճի մը ընդմէջէն: Իր քննական հայեցակէտը չէզոք չարագրանքէ մը չ'անցնիր: Երբ հարկ է, դիրք կը ճշտէ, դրական թէ ժխտական գնահատումով: Այս ոճը կրնայ երբեմն «ոչ-ակադեմական» նկատուիլ, եթէ առաջնորդուինք հետազօտութիւն գրելու դասական կանոններէն, սակայն կրնանք ըսել, որ, հանգիստութեամբ, գիրքը հեռաւոր աղբրս մը ունի Յակոբ Օշականի «Համապատկեր»ին հետ. կը փորձէ վերակազմել գաղութ մը, փոքր-ինչ՝ օշականեան «վերակազմութեան» իմաստով:

Նման աշխատութիւն մը, իր ընդգրկուն նկարագիրով եւ հանրագիտարանային բնոյթով, չի՛ կրնար անթերի լլլալ: Մանր սխալներ ու անտեսումներ նկատելի են, ինչպէս եւ վերլուծական ցանկերու չգոյութիւնը, որ կը դժուարացնէ գիրքին օգտագործումը, ու տպագրական վրիպակներու առատութիւնը:

Այս նշումները բնաւ չեն նսեմացներ որակը: Նարսիսօ Պիւնայեանի այս հատորը անհրաժեշտութիւն մըն է արժանթինահայ գաղութը ծանօթանալու մղուած ընթերցողին: Սպաններէն չիմացող ընթերցողը, որ ջախջախիչ մեծամասնութիւն է սփիւռքի

մէջ, կրնայ անոր մերձենալ ֆրանսերէնէ կամ, նախընտրաբար, իտալերէնի ու փորթուկալերէնի իմացութեամբ: Ճիշդ պիտի հատուցուի անկասկած: Թարգմանութիւն մը՝ հայերէնի կամ ուրիշ լեզուի մը, շահեկան ներդրում մը պիտի ըլլար խիստ անծանօթ մարզի մը համար:

ՎԱՐԴԱՆ ՄԱՏԹԵՈՍԵԱՆ